

Гомер

Біографія

ГОМЕР

(VIII— VII ст. До н. е.)

Гомер — найвидатніший і найлегендарніший співець античності і, мабуть, найвідоміший поет світу. Для численних поколінь знайомство з античною культурою і світовою літературою незмінно починається з гомерівських поем "Іліада" та "Одіссея". Герої цих поем — Ахіллес, Агамемнон, Одіссей, Гектор, Паріс, Пріам, Єлена Прекрасна, Пенелопа, Андромаха, Гекуба — давно стали хрестоматійними, міцно увійшли в ужиток західної та слов'янської культур.

Для еллінів (греків) їх творець був предметом гордощів, уособленням мудрості й художньої досконалості, майже богом. Слово "поет" у них асоціювалось зі словом "Гомер", а поеми "Іліада" і "Одіссея" вважались священними. Відомо, що в першій половині VI століття до н.е. афінський законотворець Солон звелів виконувати поеми Гомера на державних святах Панафіней, а в другій половині цього ж століття за розпорядженням тирана Пісістрата спеціальна комісія із чотирьох чоловік зробила перший запис гомерівських поем. Відтоді освіта в античності починалася з поем Гомера й ними ж закінчувалась. Видатний грецький філософ Платон так оцінив значення Гомера для Греції: "... Цьому поету Греція зобов'язана своїм духовним розвитком".

У той же час, попри таку популярність Гомера, про нього майже не існує достовірних відомостей. Немає єдиної думки ні про час його народження (різні грецькі письменники розміщали період його життя між XII і VI століттями), ні про місце народження, хоча більшість джерел називають Іонію. В античній літературі існує аж дев'ять біографій Гомера, які складаються з міфів та казкових оповідок. Загальна ж думка античності малювала його сліпим і старим співцем, натхненним музою, який мандрував Грецією, сам складав і виконував свої поеми, тобто був аедом. Йому приписували не тільки "Іліаду" й "Одіссею", а й багато інших поем. Існують також гомерівські гімни, які, за твердженням спеціалістів, не мають ніякого відношення до Гомера, бо написані вже після вірогідного часу життя співця, тобто після VIII-VII століть.

Ще з античних часів традиційно вважається, що Гомер є одноосібним творцем "Іліади" і "Одіссеї", хоча існує "теорія малих пісень", "теорія зерна", згідно з якою Гомер був творцем тільки однієї невеличкої поеми, розвинутої іншими авторами в два твори, тощо. Дослідження художніх особливостей поем, здійснені у минулому столітті, схилиють вчених до думки про те, що і "Іліада", і "Одіссея" створені одним і тим самим автором, тобто людиною, яка відома під ім'ям легендарного Гомера.

Обидві поеми належать до жанру героїчного епосу, характерними рисами якого є масштабність зображуваних подій, у яких беруть участь відомі історичні, легендарні

або міфологічні герої. З цієї точки зору, "Іліада" і "Одіссея" є неперевершеним зразком героїчного епосу.

Сюжети обох поем базуються на матеріалі одного з найвідоміших давньогрецьких циклів міфів — Троянського. В основі цього циклу лежать події загальногрецького масштабу, які поєднують родове прокляття, що тяжіє над нащадками відомого героя Тантала, з легендарно-історичною боротьбою грецького народу з багатою малоазійською державою Троєю (Іліоном).

Згідно з цими міфами, син верховного бога Зевса герой Тантал (героями звалися діти, народжені від тимчасових шлюбів богів та богинь із земними жінками й чоловіками), допущений до бенкетів олімпійських богів, вирішив перевірити їхню прозорливість. Він запросив їх до себе і почастував м'ясом зарізаного ним власного сина Пелопа. Боги жорстоко покарали за це не тільки самого Тантала, кинувши його у потойбічний світ Аїд, де він, стоячи по підборіддя у воді з навислими над ним соковитими плодами, не може втамувати ні голод, ні спрагу; але наклали прокляття і на весь його рід. Ідея невідворотності покарання всіх членів роду, де був скоєний злочин проти божественних настанов Правди і Справедливості, була наріжним каменем олімпійської міфологічної свідомості. Це прокляття тяжіє і над одним із головних героїв "Іліади", аргоським царем Агамемноном, воєначальником всього грецького війська під Троєю, який змушений був принести в жертву свою доньку Іфігенію, щоб відбувся цей похід, і який був задуманий вдома власною дружиною Клітемнестрою після переможного повернення із-під Трої.

Другий мотив Троянського циклу міфів — похід греків до Трої і її десятирічна облога з метою визволення найвродливішої жінки Греції Єлени (доньки Зевса від цариці Леди), яка стала дружиною спартанського царя Менелая — брата Агамемнона. Коли ж Зевс вирішив покарати людей і героїв за їх безчестя, він віднайшов хитромудрий план розпочати війну між греками й троянцями. Зібравши великий бенкет з приводу шлюбу між морською богинею Фетідою і царем Пелеєм, батьком майбутнього героя Ахілла, Зевс не запросив на нього лише одну богиню — богиню чвар Еріду. Розсерджена Еріда кинула на стіл бенкетуючим золоте яблуко з надписом "Найкрасивіший", за яке почалася суперечка між олімпійськими богинями: жінкою Зевса Герою та його доньками Афіною — богинею мудрості та Афродітою — богинею кохання. Вирішити цей спір Зевс доручив троянському царевичу Парісу, який віддав яблуко Афродіті, котра закохала Єлену в Паріса, який прибув в гості до Менелая. Паріс викрав дружину Менелая і повіз її до Трої. За закликом Менелая і його брата Агамемнона ображені греки вирішили силою повернути Єлену. Так почалась десятирічна війна з Троєю, в якій взяли участь майже всі грецькі царі та герої: Ахіллес, Агамемнон, Менелай, Одиссей, Аякс, Діомед, Нестор, Філоктет та інші. Така міфологічна мотивація троянської війни. Насправді ж причиною її виникнення було торгівельно-економічне суперництво між Грецією, для якої життєво необхідними були малоазійські та причорноморські землі, а на шляху до колонізації стояла багата й могутня Троя.

У своїх поемах Гомер дотримується міфологічної версії виникнення війни. Про це свідчить не тільки наявність у них міфологічних героїв і самої Єлени серед троянців, але й богів, котрі беруть активну участь у змальованих подіях на боці греків (ахейців) або на боці троянців в залежності від ставлення до рішення Паріса щодо золотого яблука. Так, ображені цим рішенням Гера та Афінa незмінно перебувають на стороні греків, а Афродіта зі своїм коханцем Аресом, Аполлон, Посейдон, Артеміда допомагають троянцям.

Майстерність Гомера полягає у відборі епізодів та їх побудові у захоплюючі сюжети, що розгортаються в епічні картини воєнних дій, і соціального життя давньої Греції таким чином, що поеми стають неперевершеними поетичними енциклопедіями того часу. Грандіозна поема "Іліада", яка налічує 15693 віршованих рядки, розповідає лише про 51 день десятого року облоги Трої незадовго до її падіння.

Своєрідність цієї поеми вже в структурі її композиції, адже вона народжується, наповнюється подробицями й деталями, розгортається у всеосяжну картину життя, звичаїв, моральних засад, культури античного світу із маленького зернятка, із піщинки в плині часу — гніву Ахілла внаслідок його сварки з воєначальником усіх греків Агамемноном.

Сварка виникла через пихатість та нерозумні вчинки Агамемнона. Він грубо образив жерця Аполлона Хріса, який прийшов у грецький табір, щоб викупити свою доньку-полонянку Хрісеїду. Ображений Хріс звертається за захистом до Аполлона, і той нападає на грецьке військо "пошесть лиху", якої греки не можуть позбутись. На загальних зборах греків з цього приводу Ахілл пропонує Агамемнону, трофеєм якого є Хрісеїда, віддати її батьку. Врешті-решт Агамемнон погоджується за умови, що Ахілл віддасть йому свою полонянку Брісеїду. Той і розгніваний такою несправедливістю: адже він несе на собі головний тягар війни (він бере участь у всіх боях, він завжди попереду, в той час як Агамемнон не розуміє своєї помилки).

Після цього осмілілі троянці на чолі зі своїм героєм Гектором, сином троянського царя Пріама і братом Паріса, починають тиснути греків і наближаються до їхніх кораблів, погрожуючи їх спалити. Щоб врятувати греків від розгрому, найближчий друг Ахілла Патрокл вдягає, з дозволу Ахілла, його озброєння і відганяє троянців, але сам гине від руки Гектора. Тільки після загибелі Патрокла вщухає гнів Ахілла на ахейців, обертаючись тепер на троянців, і він замиряється з Агамемноном, який визнає свою провину, пояснюючи її засліпленням, насланим Зевсом, Долею і богинею помсти Ерінією (пісня XIX). Вдягнувши нове озброєння, яке на прохання його матері Фетіди викував сам Гефест, Ахілл своєю невгамовною жадобою помсти наводить жах на троянців, заганає їх за мури цитаделі й вступає у двобій з Гектором. Завершується "Іліада" смертю Гектора (пісня XXII), іграми на честь Патрокла (пісня XXIII) і драматично напруженою і зворушливою сценою викупу тіла Гектора, коли засліплений ненавистю до Гектора, невмолимий Ахілл поступово проникається співчуттям до батьківського горя старого Пріама й не тільки віддає йому тіло сина, а й обіцяє дванадцятиденне замирення для достойного поховання троянського героя.

Отже, головною рушійною силою сюжету "Іліади" є гнів Ахілла. Поема завершується, коли вичерпується гнів героя. . У той же час цей гнів органічно вводить в структуру оповіді численні батальні сцени, сцени життя олімпійських богів, описи кораблів (пісня II), озброєння (щит Ахілла — пісня XVIII), генеалогічні довідки і таке інше. На цьому тлі виразно вимальовуються постаті численних героїв і головних олімпійських богів, які в поемі надзвичайно олюднені, з'являються поряд з героями, вступають з ними в переговори, Допомагають їм порадами, б'ються поряд з ними і навіть між собою (пісні V, XX, XXI).

Для більш виразного змалювання героїв Гомер використовує не тільки урочисто-монументальний стиль оповіді, (віршований розмір — гекзаметр-шестимірник, тобто шестистопний дактиль), але й такі прийоми, як постійні епітети (Ахілл богосвітлий, прудконогий; Феб дальносяжний; Зевс темнохмарий, громовладний; Афіна ясноока; Гектор шоломосяйний); повтори цілих віршів або їх частин; неспішні, урочисті промови.

Гомерівському епосу притаманні також такі риси, як об'єктивність і докладність опису всіх речей, які опиняються в полі зору поета; традиційність світоглядних і моральних засад; величність і врівноважена спокійність; героїзм зображуваних подій і поведінки персонажів, які позбавлені суто егоїстичних рис і дріб'язковості.

Найбільшою мірою рисами епічних героїв (величність, надмірна фізична й моральна сила, патріотизм, мужність) у Гомера наділені Ахілл, Гектор і Одисей — герой другої поеми. У центрі цієї поеми — доля багатостраждального Одисея, активного учасника облоги Трої, який впродовж десяти років після її падіння (саме завдяки його хитрощам і його хоробрості) не може дістатись рідної Ітаки через гнів Посейдона. Але долаючи всі перешкоди, які вимагають надлюдських зусиль (зустрічі з фантастичними потворами Сциллою та Харибдою, сиренами, циклопом Поліфемом, велетами-людодідами-лістригонами), відмовляючись від спокуси безсмертя, яке йому пропонує закохана в нього німфа Каліпсо, Одисей наполегливо рветься додому до вірної Пенелопи і сина Телемака.

В "Одіссеї", яку за жанром можна визначити як пригодницько-фантастичну поему, Гомер вперше в світовій літературі створює неперевершений вірець жіночої вірності — образ Пенелопи, яка двадцять років чекає повернення свого чоловіка. Він же використовує і дуже поширений в подальшій художній творчості прийом щасливої кінцівки: адже чекання Пенелопи винагороджується поверненням мудрого, як і раніше, могутнього й люблячого Одисея.

Вірними й на сьогодні залишаються слова античного філософа Діона Хризостома (Златоуста) про те, що Гомер кожній людині, незалежно від її віку, дає рівно стільки, скільки вона в змозі взяти.

На думку відомого французького поета і теоретика Нікола Буало, в творіннях Гомера прихований неоціненний скарб, і вони на всі віки залишаються джерелом насолоди і видатних уроків мудрості, добра, справедливості й краси.

ЛІТЕРАТУРА: І.Лосева. Ф. Гомер.-М., 1960; Те ж саме: М., 1996 (Серія: ЖЗЛ).; 2. Полонська К. П. Поэмы Гомера.— М., 1961.; 3. Сахарини Н. Г. Гомеровский эпос— М.,

1976.; 4. Флоренсов Н. Троянская война и поэмы Гомера.— М., 1991.; 5. Шталь И. В. "Одиссея" — героическая поэма странствий.— М., 1978.